

Pål Steigan: *En folkefiende om ”de socialistiska länderna”*

Innehåll

Introduktion	1
Om Kina: Kulturrevolutionen	2
De fem stora	5
Om Albanien: Socialismens fyrtorn i Europa	8
Om Kampuchea: Ut ur djungeln	13
Om Tron Øgrim: ”Uppenbarelsen”	17
Om de ”socialistiska länderna”: Nyorientering.....	17
Lästips om maoismens sammanbrott	18

Introduktion

Det norska maoistpartiet, *Arbeidernes Kommunistparti (marxist-leninistene)*, AKP(m-l), senare omdöpt till *AKP*, var otvivelaktigt det framgångsrikaste maoistiska partiet i Norden och ett av de starkaste i Västeuropa – i Sydeuropa (särskilt i Italien och Spanien) fanns på 1970-talet ännu starkare maoistpartier, men de råkade tidigt i djup kris och förlorade det mesta av sitt inflytande och sina medlemmar, medan AKP(m-l) förvisso stagnerade och försvagades, men överlevde och upplöstes först 2007, då det lades ned och de flesta återstående medlemmarna gick med i det nya partiet *Rødt*.

Varför blev AKP(m-l) så framgångsrikt och vad orsakade dess tillbakagång? Svaren på sådana frågor är både mycket intressanta och viktiga.

Pål Steigan, som var ordförande i det maoistiska AKP(m-l) i Norge under dess storhetstid (1974-85), försöker i sin självbiografi – *En folkefiende*, Aschehoug förlag 2013 – ge en del av svaren utifrån sin egen personliga ståndpunkt.

Hur har han lyckats? Ja, otvivelaktigt tillhandahåller han en del av de pusselbitar som behövs för att besvara sådana frågor, men en ”objektiv” heltäckande analys av fenomenet återstår att göra.

I det följande redovisas utdrag ur Steigans bok. Utdragen handlar om det maoistiska AKP(ml):s syn på diverse internationella frågor – frågor vars svar Steigan m fl tvingats omvärdera. Det rör sig inte om några perifera frågeställningar, utan viktiga ideologiska och politiska ståndpunktstaganden som de flesta maoistiska organisationer hade gemensamt, särskilt de som brukar betecknas som mao-stalinistiska, pga av att de också hyllade Stalin.

Vi har här begränsat oss till att ta upp sådant som rör ”de socialistiska länderna”: Kina (Mao och kulturrevolutionen), Sovjetunionen (Stalin och stalinismen), Albanien (och Enver Hoxha) och sist, och inte minst Pol Pots Kampuchea. Det finns även annat som är intressant i sammanhanget, t ex den kinesiska synen på ”världsläget”, ”teorin om de tre världarna”, ”supermaktsteorin” och liknande – men de tas inte upp (annat än i förbigående) i utdragen.

I flera avsnitt nämns och kommenteras Tron Øgrim, en annan ledande AKP(m-l)-are, som uppenbarligen spelade stor roll i såväl partiet som för Pål Steigan personligen.

Vi publicerar även separat den artikel om Kampuchea som Pål Steigen berömmar i bokutdraget om Kampuchea (se avsnittet ”Ut ur djungeln” nedan), se [Norska maoister om Pol Pots Kampuchea](#).

Dessutom publicerar vi några recensioner av boken, samtliga från källor med rötterna i den svenska maoismen, se [Recensioner av Pål Steigans *En folkefiende*](#).

Översättningarna från norska är gjorda av *B. Svensson*

Martin Fahlgren 3/4 2015

Om Kina: Kulturrevolutionen

Steigan, sid. 115-118

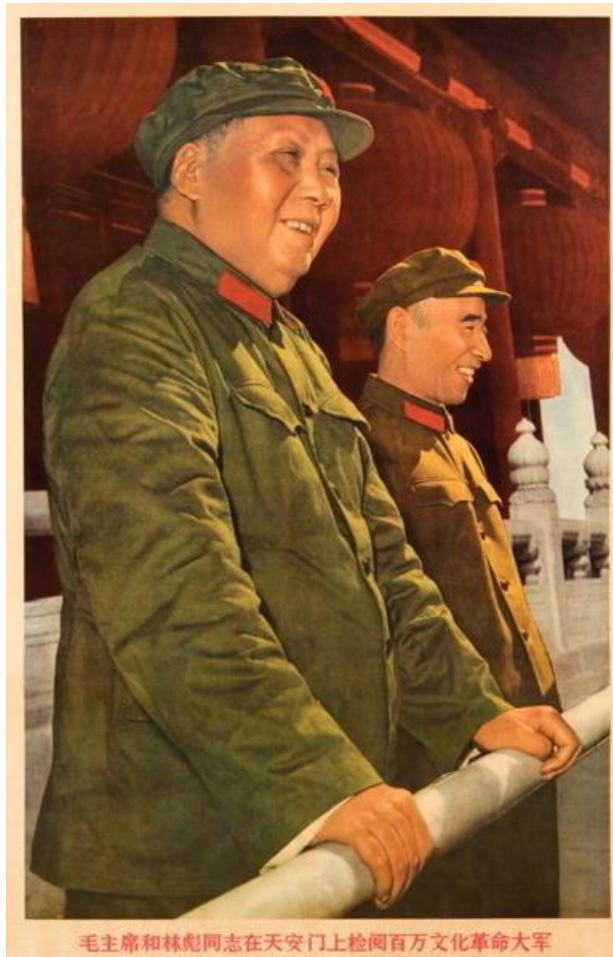
Sommaren 1967 var en grupp från SF-stud¹ på resa i Kina. Bland annat deltog Harald Minken, Åsmund Egge och Tor Mostue. De hade fått se kulturrevolutionen på nära håll. Norsk press berättade att det flöt lik på gatorna i Shanghai just under den tid då de norska studenterna var i staden, men dessa såg eller hörde inget som stämde med reportagen. Det studenterna berättade kom att få stor inverkan på uppfattningarna inom SUF. Vi blev ännu mer skeptiska till norsk press, och vi blev ännu mer positiva till kulturrevolutionen. I Bryn/Hellerud arrangerade vi ett öppet möte i Kringsjå-lokalen långt uppe i Hellerud, dit Harald, Åsmund, Tor och andra var inbjudna att berätta om kulturrevolutionen och deras upplevelser i Kina. Affischerna till mötet tryckte vi i två färger på vårt lilla tryckeri på Våler. Jag träffade också en norsk sjöman som hade legat vid kaj i Shanghai under flera veckor under de våldsammaste demonstrationerna, och han kände inte heller igen rapporterna om extremt våld och övergrepp. Jag och många med mig valde därför att bortse från de negativa rapporterna och lägga vår vikt på det antiauktoritära gräsrotsupproret – arbetarna som satte narrkäpa på direktören och skoleleverna som fördömde rektorn på stora kritikmöten. Detta pekade fram mot en ny tid, mot mänsklig frigörelse och en annan form av demokrati. Att sanningen kan ha haft många nyanser i grått bekymrade mig inte då. Jag gillade bilden av rött mot svart.

Idag har jag en långt mer kritisk syn på kulturrevolutionen. Men det är mycket komplicerat att bli klok på den; jag kan inte kinesiska och jag har inte tid eller möjlighet till att plöja igenom alla de kubikmetrar av ideologi och motideologi som detta tema är begravt i. På ett sätt fick ju

¹ Sosialistisk Folkepartis studentförbund – *Red*

Mao rätt: Deng Xiaopings linje ledde tillbaka till kapitalismen. Det kan ju alla se idag. Men å andra sidan blev vi presenterade en glättad bild av kulturrevolutionen som hade liten förankring i verkligheten. Utan att behöva gräva djupt i materialet är det inget tvivel om att det begicks grova övergrepp, och att massvis av oskyldiga människor drabbades. Detta gör att det inte går an att se kulturrevolutionen som en lösning på maktproblemet under socialismen. Men det gjorde vi den gången. Här, tänkte jag, har Mao löst problemet om hur man ska hindra socialismen från att degenerera till ett nytt klassamhälle. Senare har jag känt mig mer som Peer Gynt då han först tror att sfinxen pratar tyska med Berlin-dialekt, och så upptäcker att det är föreståndaren på sinnessjukhuset som pratar. Han noterar då i sin anteckningsbok: ”Kom senare fram till andra resultat.” Idén om en kulturrevolution för att mobilisera folket mot byråkratin var i sig själv inte så dum. Men något av det som den ledde till passar fint in i dårhuset i Kairo.

Mao stod på toppen av Tiananmen-porten, och inför två miljoner rödgardister tog han på sig deras armbindel för att visa att han anslöt sig till deras revolution. Det var så unikt och oerhört att det var svårt att inte påverkas av det. Gamla makthavare gör inte sådant. Men Mao gjorde det. Han anslöt sig till ungdomen, till oss, och bad oss bombardera huvudkvarteret.

Mao Zedong och Lin Biao hälsar massorna på Tiananmen i oktober 1966

Det som jag då inte tänkte på, var att det var Maos makt som överbefälhavare för Folkets befrielsearmé som gjorde det möjligt för honom att göra uppror mot delar av centralkommittén i sitt eget parti. Med hjälp av armén och rödgardisterna föste han kommunistpartiets reglemente åt sidan. Partiets valda organ kördes över. Istället tog ordföranden personligen kontrollen tillsammans med armén och ungdomarna på gatan. Detta var ju inte helt oproblematiskt, så att säga, och det är inte heller något entydigt brott med en feodal tradition.

Kinas kommunistparti hade haft en kongress i Yenan 1945, alltså under inbördeskriget och fyra år innan befrielsen. Därefter hade partiet en kongress 1956. Sedan dess hade partiets högsta organ inte sammankallats, och detta trots de enorma förändringarna både i Kina och i omvärlden. Efter 1956 hade den kommunistiska världsrörelsen splittrats, och Kina hade genomlidit det dramatiska Stora språnget. Men partikongressen lät vänta på sig. Och så kom kulturrevolutionen, som riktades direkt mot Kinas president och andra ledande medlemmar av den valda centralkommittén. Jag vet inte tillräckligt om Kina för att kunna analysera orsakerna till detta, men man kan inte komma ifrån att det är problematiskt att leda ett parti, och speciellt ett parti med så stor makt, på detta sätt.

Jag såg bara den upproriska sidan av kulturrevolutionen. Jag såg inte att det var just för att ordföranden i Kinas kommunistparti hade så stor personlig makt som han kunde uppträda som en kejsare. Det som Mao använde för att bekämpa det gamla var just det gamla. Mao använde feodalismen och sina feudala privilegier för att bekämpa det som han uppfattade som borgerskapet i partiet. Bland allt det nya och revolutionära var detta något gammalt och feodalt. Kina är inte helt obekant med en situation där kejsaren eller tronpretendenten stöder sig på folket vid en övergång från en dynasti till en annan. Det har tvärtom varit nog så vanligt. Kombinationen av landsbygdskommunism på gräsrotsnivå och stora privilegier på toppen är inte något nytt.

Men ser man sånt när man är sexton år? Jag såg det inte, inte då. Jag såg bara ledaren som sade till folket: Ja, jag stöder ert uppror mot vårt pampvälde. Riv ner det!

Vad skulle Stalin ha kallat det? Anarkism? Trotskism? Ett eller annat väldigt negativt, men i vart fall inte marxism. Och även om jag själv inte var kritisk nog till att förstå detta då, så är det helt uppenbart för mig att det var Maos version av kommunism som jag anslöt mig till, och inte Stalins.

I efterhand kan jag le lite överseende för att jag entusiastiskt anslöt mig till en undersökande marxism som satte praktiken i högsätet, och det gjorde jag uteslutande baserat på det jag läste. Det var ju inte det verkliga Kina jag tog ställning till, det var ett Kina som det framstod i böcker, propagandaskrifter och annan text. En av Maos mest kända artiklar heter "Bekämpa bokdyrkan" – jag kan tillägga: med böcker!

Hur mycket jag än läste om Kina, så var det inte Kina som intresserade mig mest. Jag var främst intresserad av Kina som inspirationskälla. Kanske var det gamle Platon som hämnades på mig för att jag hade övergett honom? Grottligheten på nytt: inte det verkliga Kina, utan idén Kina? Jag gillade Mao så som jag mötte honom i hans skrifter; hur han var i verkligheten hade jag mycket lite koll på.

Vi levde under det kalla kriget. I väst stod världens ledande militärmakt redo att slå ner varje försök till att skapa socialism, om nu någon skulle våga sig på det. I öst stod ett förstenat Sovjetunionen med allierade, som visserligen kallade sig kommunistiskt, men som var allt annat än detta, och som inte var det minsta inspirerande för en som var ung och upprorisk. Kina och kulturrevolutionen spelade rollen som symbol för att det är meningsfullt att kämpa, precis som Vietnam var ett exempel på att ett litet folk kan segra över världens största krigsmaskin. Och Kina och Mao hade till synes löst problemet om hur man ska hindra socialismen från att degenerera när den väl är etablerad.

1966 deltog jag i SUF:s landsmöte för första gången. Det hölls i en samlingsal i studentbyn på Sogn i Oslo. Den största gruppen delegater kom från SF-stud i Oslo, men näst största gruppen var från Bryn/Hellerud. Tillsammans med ett par andra grupper från östkanten och Asker SUF utgjorde vi den yttersta vänsterfraktionen. Vi reste förslag om att SUF skulle stödja kulturrevolutionen i Kina, och fick sex röster eller något sådant. Carl Erik Schultz

ledde mötet och Peder Martin Lysestøl valdes till ordförande. Båda två blev senare framträdande figurer i AKP. Landsmötet blev inget genombrott, men den tidigare pacifistiska ungdomsorganisationen förflyttades markant till vänster. Tron Øgrim valdes till redaktör för tidningen *Ungsosialisten*. Något var i görningen.

De fem stora

Steigan, sid. 168 -172

Genom att föra fram ”de fem stora” – Marx, Engels, Lenin, Stalin, och Mao – gjorde ml-rörelsen det till en del av sin profil att vi stödde Stalin. ”Frågan om Stalin” blev ett viktigt kriterium för att skilja oss från andra på vänstersidan. Vi gav ut Stalins skrifter och studerade dem, och vi förde otalig polemik till fördel för Stalins Sovjet.

Och likväl var vi egentligen inte stalinister. Vi var maoister, och maoismen skiljer sig på många punkter från stalinismen. Varför tog vi då kostnaden för att försvara Stalin? Jag känner ingen som försvarade Stalin för att man var tillhångare av koncentrationsläger och avrättningar av politiska motståndare.

Något har det att göra med kalla kriget. Det var knallhårda skiljelinjer, och båda sidor försvarade sina egna positioner, oavsett vad. Varje erkännande var att ge efter för fienden. Ville du försvara socialismen mot kapitalismen, så fick du ta hela paketet.

Något har det med gruppidentitet att göra. Frågan om Stalin användes till att skilja vänner från fiender och till att skilja de som var inne i gruppen från dem utanför. Men vi var och förblev maoister. Vår stalinism gick inte så djupt.

- I Stalins Sovjet skulle vi ha skickats till Sibirien för allvarlig ideologisk avvikelse, sa Tron. Detta var vi medvetna om, och vi brukade skoja med det.

Vi använde som sagt Frågan om Stalin till att skilja oss från andra grupper på vänstersidan. Det cementerade oss. Vi var naturligtvis inte så medvetna om att det var detta vi gjorde, men vi tog till ett urgammalt grepp som fört människosläktet framåt: Bara de människor som lärt sig skapa sammansvetsade grupper har efterkommande idag. I vår tid vill vi ju gärna ge intryck av att allt vi gör, speciellt inom politik och samhälle, är genomtänkt och analyserat, och inte minst gällde detta oss ml-are. Vi gillade att tänka att vi var alltigenom politiska i allt vi gjorde. Men vi använde tekniker som hade rötter långt tillbaks i stenåldern. Vi behövde något som kunde sammansvetsa vår grupp mot andra, och då var ett kontroversiellt ämne att föredra. Du skapar inte inre identitet av något som de flesta grupper är ense om.

Vi kom direkt från en ungdomsrörelse som använde långt hår och musik för att skilja mellan innegrupp och utegrupp. Mao var vi genuint för, och Stalin försvarade vi. Det blev viktigt att

försvara Stalin och Stalin-tiden för att ”försvara socialismens historia”. Egentligen tyckte många medlemmar att det var en plåga, detta att tvingas försvara allt möjligt i socialismens historia, för det satte dem i en försvarsposition, då det de önskade var anfall.

Vi läste Stalins skrifter. Fördelen med det var att de förmedlade en ganska enkel och schematisk marxism. Nackdelen var att den var *för* enkel och schematisk.

Personligen ansåg jag att det var speciellt viktigt att försvara den roll Sovjetunionen och Stalin hade spelat under kriget mot fascismen. Det var inte för inte som Stalins porträtt hängde på Karl Johan under befrielsedagarna. Folk visste mycket väl när kriget vände, och det var då Sovjetunionen krossade den tyska krigsmaskinen. Västmakterna, och speciellt USA, gjorde allt de kunde för att osynliggöra denna insats och blåsa upp sin egen.

Jag upplevde också det väldigt viktigt att försvara den kommunistiska rörelsens historia, Komintern och Sovjets roll i Komintern, och detta trots att det gick helt på tvären av mycket som jag annars ansåg. Jag hade tidigt tagit ställning för Maos linje i Kina, och jag blev tidigt klar över att Stalins linje inte stod högt i kurs där. Jag ansåg också mycket tidigt att varje kommunistparti måste vara ansvarigt för sin egen politik och inte vara underhuggare till ett utländskt centrum. Detta skulle ju vara att svära i Stalins kyrka. Det var ju detta som Tito blev utesluten för. Men att försvara Stalin blev alltså lackmustestet för att du var en riktig ml-are. Det fanns med i kadervärderingen, det var med i kritik och självkritik. Att ställa kritiska frågor om Stalin var att utmana partilinjens. Vi blev enkla mål för våra motståndare på detta sätt. Men det blev som sagt ett sätt att hålla samman gruppen, något att testa lojaliteten med. Till detta fungerade det. Men genom detta sätt förträngde vi kunskapen om brott som begåtts av ”våra egna” i socialismens namn.

Försvaret av Kina i vått och torrt var naturligtvis också av samma typ. Jag kände ingen parti-medlem som kunde läsa eller prata kinesiska, och även om någon hade gjort det, hur skulle vi kunna hitta ”den verkliga sanningen” bakom lager på lager av kinesiska talesätt, förträngningar, propaganda och rena lögner? ”Försvara Kinas revolutionära utrikespolitik”, sa vi när Mao mötte Nixon eller Kina hade diplomatiska förbindelser med Pinochets Chile. Vi kunde hellre ha sagt att Kina är en stormakt, och gör som stormakter gör – säkrar sina egna intressen. Kineserna bad oss aldrig att komma med sådana uttalanden, och de gav fullständigt tusan i vad vi måtte anse om detta. Nåväl, inte helt. Det satt folk i den skandinaviska avdelningen av det internationella utskottet i Kinas Kommunistiska Parti (KKP) och klippte ut partiuttalanden från AKP och gjorde sina noteringar. Och kineserna är kända för att kunna visa kränkt stolthet. Men det är ett stort hopp från applåd till osaklig kritik. Mao sade en gång att kinesiska kommunister borde inse att sovjetisk fis luktar illa, och för att vara helt ärlig så doftade inte kinesisk fis av rosor och violer heller. Tid till annan doftade den mer av höns gödselkompost.

Det skulle antagligen inte ha varit alltför svårt att ha haft ett bra och ganska gott förhållande till KKP utan att komma med en massa stöduttalanden till deras politik i tid och otid. Detta var något som kunde fungera i debatter i Det Norske Studentersamfund, eller knappt ens där. Ute i det norska samhället var det helt dödfött.

Men maoismen i sin speciella norska version lät sig försvaras. Den hade till och med stort inflytande utanför våra egna led. Det som var knepigt var att försvara stalinismen och maoismen samtidigt, då de två linjerna var alltför olika och till och med motsatta.

Då vi designade det första numret av *Klassekampen*, överlastade vi den med kommunistiska symboler. Loggan på första sidan, som jag fortfarande är ganska stolt över, hade inte bara det flotta namnet utan också röd stjärna, skära och hammare och en flaggborg av röda fanor. Den hade också parollen: ”Arbeidere og undertrykte i alle land – foren dere!” Mindre än så kunde inte göras. Över ledaren placerade vi ”de fem stora”, alltså Marx, Engels, Lenin, Stalin och

Mao, i en tät formation av bystporträtt. Vi bredde på tjockt med symboler, och var väldigt nöjda med det. Loggan över ledaren hade jag hämtat från ett kinesiskt magasin, och den var en visuell metafor, en symbol för en berättelse som säger att det gick en bred och obruten linje från Marx och Engelsk till Lenin, Stalin och Mao. Denna berättelse var naturligtvis en grov förenkling av verkligheten, men den var en användbar slägga i kampen mot andra grupper som åberopade sig på arvet efter Marx och Lenin.

Sådana berättelser är viktiga för att sprida ett politiskt budskap, även om berättelserna kanske inte tål en mer kritisk granskning. Du vinner inte folk genom enbart argumentering. Du måste också skapa bilder, metaforer, som uttrycker de centrala idéerna. Och du måste skapa berättelser som vilar på dessa metaforer och ger dem liv och inriktning. Det är nu en gång så att våra hjärnor fungerar på detta sätt.

Vi byggde upp berättelsen om den obrutna linjen genom "de fem stora". Man kan gott säga att vi därmed etablerade en ganska snäv marxistisk kanon kring dessa fem. I verkligheten är den marxistiska litteraturen inte någon rät linje, utan en nog så spretig buske med massvis av kvistar som pekar i olika riktningar. "Fem stora-tankegången" skapade ett lättförståeligt och överskådligt universum. Men den dolde att var och en av "de fem" hade inre motsättningar i sitt tänkande och bytte riktning flera gånger, och den höll oss borta från en massa värdefull litteratur som inte hörde hemma i denna kanon. Vi förbisåg Rosa Luxemburg, Antoni Gramsci, José Mariátegui och en hel drös andra, och gjorde därmed världen enklare att förhålla sig till, men också fattigare.

Vi ville placera oss i den kommunistiska, bolsjevikiska traditionen och föra den vidare. Därmed fick vi också ett ideologiskt hem och en tillhörighet. Och vi fick möjlighet till att chockera. Vi njöt ju när vi blev utskällda i pressen och när det goda borgerskapet försökte skrämma sina barn med de hemska suffarna. Som Tron sade i talarstolen på Studentersamfundet: – Glöm tomten, glöm satan, det är SUF som ligger bakom allt!

Jag menar, i en ålder av 19-20 år satte vi oss ju inte ned och gjorde en kritisk analytisk värdering av om det verkligen fanns en så tydlig kontinuitet från Marx till Mao. Vi vägde inte för och emot eller gjorde undersökningar av Stalins kontra Maos revolutionsstrategi. Vi valde sida, punkt. Vi sade: Denna tradition är den vi vill slåss för, kom med om du törs! Är du tuff nog, blir du med oss.

Därmed ställde vi oss i en permanent defensiv position. Vi kände att vi måste försvara en hel massa saker som vi inte visste något om. Vi visste att många av reaktionens påståenden om allt från Pariskommunen till kulturrevolutionen var bluff, lögn och propaganda, så vi tog för givet att nästan all kritik var lögn. Ett av de exempel som var viktiga för mig, var massakern på polska officerare i Katyn-skogen. Påståendet om att det var sovjetiska styrkor som låg bakom kom ursprungligen från tyska nazi-källor. Den notoriske lögnaren Joseph Goebbels gjorde ett stort propagandanummer av detta efter det tyska angreppet mot Sovjetunionen. Det hävdades också väldigt starkt av polska nationalisterna, som för det mesta stod långt till höger. Detta bidrog till att jag trodde på den sovjetiska versionen. Varför skulle jag tro på nazisternas påståenden? Men så visade det sig efterhand att det var Sovjetunionen som ljög. Avrättningarna i Katyn-skogen utfördes på order från Stalin och politbyrån i Sovjetunionens Kommunistiska Parti (SUKP). Detta erkände Michail Gorbatsjov 1990, men då hade jag sedan många år varit klar över att detta brott hade begåtts av "vårt folk".

Sådan smörja hamnar man lätt i när man försvarar historiska personer eller rörelser a priori, som vi gjorde.

Om Albanien: Socialismens fyrtorn i Europa

Steigan, sid. 243-50

Den första norska Albanien-delegationen besökte landet 1969. Tron var en av deltagarna, och upplevelserna från resan blev grundligt presenterade i tre nummer av *Klassekampen*. 1971 sände MLG en delegation till Albanska Arbetets Partis partikongress, där Tron och Sigurd representerade oss.

Tron hade redan 1969 blivit en svuren anhängare av folkets Albanien och Enver Hoxha.

Det var roande att se skillnaden mellan Tron och Sigurd då de kom tillbaka från Albanien 1971 och hade träffat Enver. Tron var eld och lågor, gick fram och tillbaka och pratade entusiastiskt under flera dagar. Sigurd var mer sådär: – Jodå, det var väldigt okej.

Jag tror att Tron hela tiden gillade Albanien mer än Kina. Han fortsatte att ha ett varmt hjärta för Albanien även efter att kapitalismen återupprättats och Albanien blivit ett protektorat under USA. Det är inte så svårt att begripa. Det var lätt att tycka om albanerna. Medan kineserna var svåra att komma inpå och gav obegripliga signaler, var albanerna lättare att förstå. De mest skolade av dem var väl bevandrade i europeisk kultur och historia, och kunde kommentera aktuella saker utan den väldiga distans som vi upplevde från kineserna. Befolkningen i Albanien är som i en stadsdel i Shanghai och ytan är bara i storlek med Hedmark.

En fläck på kartan. Men landet har en historia och en litteratur som är spännande i europeiskt sammanhang. Tron hade med sig en engelsk utgåva av Ismail Kadares roman *Bryllupet* när han kom tillbaka från Albanien. 1972 gav vi ut den på norska på förlaget Oktober, översatt av Torstein Bugge Høverstad. [Svensk översättning *Bröllopet*, Oktoberförlaget 1976]

Något av det som gjorde störst intryck hos Kadare, var skildringarna av hur det feodala tankegodset och de gamla traditionerna levde vidare i det socialistiska Albanien. Han beskrev traditionen med blodshämnd och varför familjerna genom århundraden hade pålagt sina unga män att döda någon från den andra familjen, när det var deras tur. Vi såg inte att det under den ganska moderna ytan fortfarande fanns kvar detta tankegods. Klanerna fortsatte att leva sitt liv genom partiet och blodshämnden fann nya former.

Det var en lustig upplevelse att komma som turist till Albanien. Man landade på en pytteliten flygplats med en liten men vacker vänthall och en välkött trädgård med låga buxbomshäckar. Folk var nyfikna och vänliga och landskapet var mycket vackert. Albanien liknar till stor del

både Dalmatien-kusten längre norröver och Italien. Det finns ståtliga romerska ruiner som minner om kejsarrikets storhetstid, inte minst i Butrint i söder, men också i hamnstaden Durrës. Det italienska, turkiska och grekiska inflytandet var synligt överallt. Det italienska och turkiska köket möttes och blev tillsammans albanskt. I södra Albanien skakar man på huvudet när man menar ja och nickar när man menar nej, precis som på andra ställen i södra Balkan. Språket var inte så svårt, eftersom det har en massa latinska låneord och uttalet är tydligt och uttalsreglerna enkla för oss från norden. Efterhand blev det lätt att följa politisk retorik och stava sig igenom utrikessidorna i partitidningen *Zëri i Popullit*, Folkets röst.

Albanien hade ställt sig på Kinas sida under splittringen inom den kommunistiska världsrörelsen på tidiga sextiotalet. Mao hade sagt om Albanien att det var ”socialismens fyrhorn i Europa”, så då måste det ju vara bra.

I SUF(m-l) och senare AKP(m-l) såg vi på Kina och Albanien som två land som stod för samma politik och samma ideologi fram till brytningen 1976. Då denna kom försökte vi att förstå den som ett linjeskifte från albansk sida. Men förhållandet hade faktiskt börjat kallna en hel del redan då vi etablerade kontakt med Albanien. Och då Mao mötte Nixon 1972 skummade albanerna av raseri. Den enhetliga kommunistiska småfamilj som vi föreställde oss fanns helt enkelt inte.

Men under det tidiga sjuttioalet verkade den albansk-kinesiska alliansen vara väldigt stark. Alla fabriker hade kinesiska maskiner, och det fanns kinesiska fordon överallt. Kina hade sin kulturrevolution och Albanien sin revolutioneringskampanj. Kina hade sina väggtidningar, något som Albanien hade importerat. Vi svalde idén om att Kina och Albanien var ideologiska tvillingar. Men Albanska Arbetets Parti var ett stalinistiskt parti, något som Kinas kommunistiska parti i verkligheten inte var. Enver var stalinist hela tiden och såg på Mao som en revisionist och avvikare från Stalins rätta linje. Jag var naiv som inte såg ens ett litet uns av skillnad.

Efter brottet mellan Kina och Albanien gav albanerna ut tal av Enver Hoxha från 1960-talet som visar hur djupa motsättningarna var redan då. Enligt Hoxha var kineserna starkt kritiska till Stalin, i motsättning till AAP.² Han menade att kineserna hade en ”felaktig syn på Tito”, vilken de riktigt nog dämpade efter albansk kritik. Dessutom kritiserade Hoxha både den kinesiska kulturrevolutionen och persondyrkan av Mao.

Mot slutet av 50-talet hade förhållandet mellan kommunistpartierna i Kina och Sovjet blivit allt sämre. Detta kom till ytan på en del internationella möten mellan kommunistpartier från hela världen 1960, först på det rumänska partiets kongress på våren och sedan på ett möte i Moskva på senhösten. Så följde det som kom att kallas den stora polemiken mellan KKP och Sovjetunionens Kommunistiska Parti (SUKP). SUKP angrep det albanska partiet och stödde det jugoslaviska partiet. Kina gjorde det motsatta, angrep partiet och Tito i Jugoslavien och stödde Enver Hoxhas parti i Albanien.

Albanerna var starkt missnöjda med många sidor av Sovjets ekonomiska politik mot landet, och sommaren 1960 kom Hoxha fram till att han kunde få bättre ekonomiskt stöd från Kina. Han och hans närmaste man Mehmet Shehu bestämde sig därför för att öppna ta Kinas sida i konflikten. Den som drev polemiken med Moskva från albansk sida var Ramiz Alia, som jag senare skulle föra många skarpa diskussioner med i Tirana.

Den stora polemiken berörde en hel serie ideologiska och politiska teman, och det råder ingen tvekan om att skiljelinjerna gick väldigt djupt. Det handlade om reform eller revolution, om fredlig samexistens med imperialismen eller antiimperialistisk kamp, och hela registret av det

² <http://www.marxists.org/reference/archive/hoxha/works/1966/10/01.htm> – PS:s not

som skiljde Moskvas politisk-ideologiska linje från Maos. Men inte allt var vad det gav sig ut för att vara.

Ett av teman var: Vilka är kriterierna för att ett land ska kunna kallas socialistiskt? Det framstod som att KKP satte en standard i en artikel med titeln ”Är Jugoslavien ett socialistiskt land?”.³ Jag har läst denna artikel många gånger, och för oss unga maoister blev den ett centralt dokument i kampen mot revisionismen.

Problemet är att den kinesiska analysen av Jugoslavien var väldigt grund. Just det att analysen var så grund, gjorde det också mycket lättare för ledningen i KKP att gå tillbaka till den 1978, då Hua Guofeng återupprättade förbindelserna med Jugoslavien. En av orsakerna till att kineserna slog till mot Jugoslavien var det vi kallar att *slå på skaklarna men mena hästen*; de slog mot Jugoslavien för att träffa Sovjet. På samma sätt gick Sovjet i första omgången till verbalt angrepp mot Albanien när avsikten var att träffa Kina.

För en albansk nationalist som Enver Hoxha var förbättringen av förhållandet mellan Sovjetunionen och Jugoslavien livsfarlig. Albanien stod inför risken att bli totalt isolerat. Därför var det långt mer opportunt att gå över till att stödja Kina.

I den ekonomiska politiken var Enver ultra-stalinist, i den meningen att han satsade allt på den tunga industrin. Chrusjtjov ville få Albanien till att satsa på jordbruk och turism, men Enver uppfattade detta, med rätta, som ett försök att hålla Albanien i en underutvecklad och beroende position. Men det fanns inget ekonomiskt underlag i Albanien för att satsa hårt på tung industri. Det blev hela tiden gjort med stora utländska bidrag, på femtiotalet från Sovjetunionen och på sextiotalet och första halvan av sjuttiotalet från Kina.

Enver var också stalinist i partisammanhang. När man läser hans interna noteringar om Kina från denna period, är det slående hur chockerad han var över att Mao tolererade folk i partiet som gjorde fel, och att de fick en ny chans. ”Det är inte så farligt att göra några fel”, sa Mao. ”Det viktiga är att försöka göra få fel, och har man gjort fel, så får man försöka rätta till dem.” ”Något sådant skulle vi aldrig ha godtagit i vårt parti”, skrev Enver Hoxha stolt, ”vi är för partiets monolitiska enhet”.

Traditionell maoism var att satsa på jordbruk och lätt industri för att bygga en bas för den tunga industrin. Det var först i slutet av femtiotalet som Kina valde att satsa våldsamt på tung industri.

Kina och Albanien fann varandra i ett tillfälligt förnuftsäktenskap, som under en period passade båda parter. Kineserna hade nytta av förbindelsen till Albanien då den gav dem en europeisk allierad i tillägg till Rumänien, som de också räknade som socialistiskt. Albanien hade stor ekonomisk fördel av det kinesiska stödet, men ville inte köpa maoismen. Man hade sin egen enverism, och den höll långt.

Sett med nationalistiska albanska ögon gav den taktiska alliansen med Kina goda resultat. Albanien fick stöd till en betydande industrialisering och modernisering. Och även om Envers styre var en diktatur, så var den knappast den värsta diktaturen runt Medelhavet. Förväntad levnadsålder höjdes, hälsotillståndet blev kraftigt förbättrat och analfabetismen blev nästan utrotad.

Jag träffade Enver Hoxha ett par gånger, och jag åhörde hans milslånga rapport till partikongressen i november 1976.⁴ Den var bitvis intressant, och han kunde blixtra till med några ganska grova formuleringar som kryddade den politiska långhalmen. Men jag fick aldrig

³ Se [Är Jugoslavien ett socialistiskt land?](#) Kommentar (3) till SUKP:s Centralkommittés öppna brev ...

⁴ Se [Enver Hoxhas rapport](#) till Albanska Arbetarpartiets 7 kongress, 1976 och Pål Steigans kommentarer i [Steigan om Albanien](#) (utdrag ur boken *På den himmelske freds plass*).

någon aha-upplevelse av att höra eller läsa Enver. Det blev lite mer intressant då polemiken mot Kina blev öppen, för då kom det tal där Enver pratade rakt från hjärtat om sånt han inte gillade med Kina. Då jag hörde Envers rapport och läste den text vi hade fått utdelad, var det mest spännande att leta upp den dolda polemiken mot Kina.

Albanien var emot västlig populärkultur, hette det, men det var inte helt sant. Landet hade en populärkultur som följde väst till tidigt femtiotal. Att dansband (med elektrisk gitarr och smalandiga kostymer) från strax före rocken slog igenom var regel, liksom att alla satt klitrade framför TV-apparaten under den italienska San Remo-festivalen. Italiensk pop dög bra, brittisk och amerikansk inte.

Långt hår och skäggväxt var förbjudet. Det gav en del absurda episoder med turister som tvångsklipptes vid gränsen, eller som då en ganska långhårig Sverre Knutsen eller dito Helge Øgrim allvarligt och strängt förklarade för norska turister varför den rätta linjen var att klippa sig.

Men det här hade ju inte något att göra med turister. Kampanjen mot långt hår och skägg var en fortsättning på kemalismen. Kemal Atatürk genomförde en tvångssekularisering av det turkiska samhället och förbjöd alla religiösa uttryck, som hijab för kvinnor och fez och långt skägg för män. Detta gjorde han för att hålla religionen borta från statsstyret. I denna mening var Enver kemalist. Det kunde ta sig löjliga uttryck, men det är fullt möjligt att förstå i det historiska och sociala sammanhanget.

Författaren Björn Nilsen har flera gånger skrivit om en resa han gjorde i Albanien med mig som reseledare. Det var 1972. Björn var då 38 år och redan en känd författare och journalist. Jag hade just fyllt 23 och hade sommarledigt från ASEA Per Kure. Det var första gången som jag ledde en så stor turistgrupp; jag tror vi var kring hundra personer. Vi fyllde i vart fall två bussar, och jag kände att det innebar ett stort ansvar. Jag var ganska nervös. Jag reste tillsammans med Kari och vår son Geir, på ett och ett halvt år.

Den litterära höjdpunkten i Björns berättelse från Albanien är utan tvivel tomatepisoden. Hela den stora turistgruppen var på besök i ett stort kollektivbruk inte så långt från Tirana. I ett av drivhusen fick vi en presentation på albanska av en ung flicka på sjutton-arton år. Hon var drivhusföreståndare och synbart väldigt stolt över sitt arbete. Flickan berättade att hennes drivhus hade fått premie för att ha producerat de bästa tomaterna i regionen. Då vi var så många, och för att jag ville ha kontroll över vad vi frågade om, hade vi bestämt att alla frågor skulle ställas på norska till mig, och så skulle jag översätta till engelska till den albanske tolken. Först ut var Björn. Han sa: – Du säger att ni producerar så fina tomater, men borta vid väggen ser vi ju en kasse med tomater som är både spruckna och fula, vad säger du om det?

Jag blev helt ställd. Hade den mannen aldrig varit i en handelsträdgård? Visste han inte att det bara var de fina grönsakerna som skickades till marknaden, medan de dåliga sorterades bort? Jag hade arbetat i drivhus några somrar hos min morbror och hans fru på Langhus, så jag hade bra träning i att äta grönsaker som min farbror inte ville ha med sig på torget. Ville denne man demonstrera att vi var dumma stadsbor, samtidigt som vi skulle insinuera att flickan ljög? Nej, fanken heller, tänkte jag, den frågan vägrar jag att ställa. Och det sade jag, och så blev det kalabalik.

Efteråt tog den albanske tolken Salir mig åt sidan. Han var en sympatisk och beläst man på cirka trettio år. Jag gillade honom för att han var reflekterande, väl bevandrad i världslitteraturen och pratade en god engelska. Han sade: – Det var inte så smart av dig. Du skulle bara ha låtit honom ställa sin fråga, så kunde han fått demonstrera hur lite han visste om jordbruk.

Och jag var ju direkt dum som skapade en konflikt av en sådan bagatell. Jag ville inte att vi skulle göra bort oss inför en ung flicka som var stolt över sitt arbete, och så hade jag gjort ketchup av hela saken. Men om inte annat så har det gett stoff till samtidslitteraturen, och det är inte alla klantiga ungdomar som kan visa upp så mycket.

Kring 1973 hade Albanien en tövädersperiod. Man öppnade för lite mer kulturimport, och de TV-program som folk ändå hade sett på en tid, var inte längre förbjudna. Det albanska ungdomsförbundet moderniserades en del och blev lite ledigare i umgänget med omvärlden. Men 1974 kom vändningen. Enver Hoxha härsknade till, och det blev byten både i partiledningen och i ungdomsförbundet. Då folk från Röd Ungdom, jag tror att det måste ha varit Helge Øgrim och hans hustru Inger, frågade efter ledaren för ungdomsförbundet, som de hade träffat 1973, svarade man att ”han är i bergen och tränar sina muskler”. De uppfattade det som att han hade blivit avpolletterad och satt i hårt arbete på en eller annan plats.

Under de tre år som följde investerade AKP ganska mycket tid och resurser i förbindelserna med Albanien. Vi byggde upp Vennskapssambandet, och vi sände tusentals norska turister till Albanien på en billig semester. Vi ville att norska turister skulle se socialism i praktiken, och på så sätt även knytas närmare AKP. Det största projekt som vi genomförde, var då vi stod som värd för den albanska statsensemblen och ordnade stora föreställningar med den i Oslo och andra städer. Det blev en så stor succé att då jag träffade Enver nästa gång sade han: – Ni norrmän har visat att ni är väl så varma som fransmännen. På detta sätt byggde vi upp Albanien prestige på norsk vänstersida. Därför blev det pinsamt för oss var gång det på ett eller annat sätt kom fram att Albanien inte precis hade det arbetarstyre som vi gärna ville att det skulle ha.

Utan att tänka över det, hade vi utvecklat något av samma förhållande till Albanien som NKP hade till Östtyskland. NKU sände sina medlemmar till sommarfestivalen i Rostock; vi sände våra medlemmar till Durrës och Tirana.

Men vilken var egentligen den grundläggande skillnaden mellan styret i DDR och det i Albanien? Vi använde mycket tid och krafter på detta, men jag tror inte att många av våra argument håller längre. Det fanns skillnader i utrikespolitiken, i förhållandet till Sovjet och därmed när det gällde oberoende. Albanerna var utan tvekan renodlade nationalist. Tysk nationalism har ju inte samma dragningskraft, så att säga. Så politiskt fanns det stora skillnader. Men tänkesätt och ideologi var inte så olika som vi vill ha det till.

Jag blev ganska väl bekant med Ramiz Alia, som tog över som president efter Hoxhas död. Jag hade många möten med honom, och de sista gångerna bråkade vi ganska våldsamt. Just det här var förresten ett försonande drag hos albanerna. Det gick för sig att bråka med dem på ett helt annat sätt än med kineserna. Det var som att bråka med italienare eller greker.

Den oavhängighet som albanerna var så stolta över, vilade ganska tungt på principen att pappa betalar. Men även om det var så, så blev intäkterna från ekonomin fördelade ganska jämnt i samhället. Naturligtvis hade eliten sina privilegier och sin lyx, men inkomstskillnaderna i landet var inte stora.

Då jag var i Albanien första gången 1971, såg jag stora paroller om den obrytbara och eviga vänskapen mellan Albanien och Kina, och jag trodde att förhållandet var så starkt som de gav intryck av. Senare har jag lärt att evig vänskap varar bra mycket kortare än vanlig vänskap.

Om Kampuchea: Ut ur djungeln

Steigan, sid. 348 -54

Genom Kinas KP hade vi hösten 1978 ordnat ett veckolångt besök i Demokratiska Kampuchea. I Kina var vi en delegation på fem, men vår äldste, Georg Vaagen, hade hjärtproblem, så den kinesiske läkaren avrådde honom från en resa till tropikerna. Därmed blev det Tron, Sveinung Mjelde, Elisabeth Eide och jag som flög till Phnom Penh.

Vi blev inkvarterade i ett franskt herrskapshus med en risig trädgård som sträckte sig ner mot floden. Anläggningen bar tecken på förfall. På gårdsplanen hade kokosnötter och andra större fröer fått slå rot, och trädgården var på väg att återvända till djungeln. Som delegationsledare fick jag det största rummet, med en egen avdelning för möten. Min säng var en stor himmelsäng som kunde ha varit ganska ståtlig, om det bara inte hade gått en termitstig från badet och upp längs den ena sängstolpen till taket. Det fanns ett välfyllt barskåp, och vi fick veta att det var rester från den amerikanska ambassaden, så det var bara att ta för sig. Vi höll oss i stort sett till apelsindryck som var tappad på gamla Cola-flaskor av den lilla typ som vi känner från femtiotalet, men med khmerskrift.

Pnom Penh visade tecken på samma förfall. Staden var en spökstad. Stora områden var helt tydligt obebodda, och vi mötte bara små grupper av människor. Från och till kom en lastbil full med folk förbi. De vinkade och var glada. De flesta log mot oss. Men vad betyder ett leende i Kambodja? Grannlandet Thailand är känt för att ha ett leende för varje sinnesstämning, inklusive sorg och ilska. Hur många de har i Kambodja vet jag inte. Vi träffade bara en som var sur och tvär. Han var någon slags bas vid en damm och sa att han hade varit yrkesarbetare i Phnom Penh före 1975. Något mer gick det inte att få ur honom. Vi hade inte något språk att kommunicera med. En eftermiddag då vi kom tillbaka till huset, hörde vi plötsligt två skott, sedan blev det helt tyst. Vi såg på varandra och väntade på en fortsättning, som inte kom.

Elisabeth var den ende av oss som pratade franska. Med min skolfranska gick det bra att läsa text, men till att föra samtal var den oanvändbar. Men hennes franska hjälpte inte henne mycket, för det var bara Röda Khmer-cheferna och våra guider och tolkar som pratade franska av dem vi träffade. Alla andra pratade khmer. Vi var alltså helt prisgivna de officiella guiderna och tolkarna.

Det som skakade mig mest under besöket i Kambodja, var förödelsen efter kriget. Landet var så genombombat att det var ofattbart att folk överhuvudtaget kunde ha överlevt. Utanför de stora städerna fanns inte en hel by. Åkrarna och vägarna var koppärriga av bombkratrar. På många platser var träden i djungeln tvärt avkapade tre-fyra meter upp. Här hade trupperna legat och skjutit på varandra under flera dagar.

Det enda som var helt i de byar vi besökte var nybyggda hus från Röda Khmer-tid. Och överallt reparerade man dämningar och byggde eller underhöll bevattningskanaler. Förutsättningen för att kunna bedriva jordbruk i Kambodja är att bemästra vattnet. I Khmerriket på 1000-talet kunde man det, och riket kunde därför försörja en huvudstad som var större än någon huvudstad i Europa på den tiden. Relieferna i Ankor Vat visar klasstrukturen i detta samhälle och lämnar inget tvivel om att en stor slavbefolkning hade gjort rikedomerna möjliga.

Jag visste praktiskt taget ingenting om Kambodja på förhand. Jo, nyhetsartiklar i internationell press hade jag naturligtvis läst, och jag hade läst lite under Vietnamkriget. Vad andra kambodjaturister hade skrivit, hade jag också fått med mig. En del av kritiken mot Röda Khmererna kände jag till. Men jag var totalt oförberedd på det jag mötte. Samma sak gällde de andra.

När vi hade gett tolken och guiden ledigt för kvällen, eller de hade gett oss ledigt, satte vi oss ned för att sammanfatta våra upplevelser, och temat var hela tiden: Vad är det vi ser? Vad är det här för ett samhälle? Det liknade inget som någon av oss hade sett någon annanstans. Vi var alla chockerade över spåren efter USA:s hämningslösa bombattor. Jag skulle önska att jag kunde visa alla USA-vänner där hemma hur förskräckligt ett så litet land hade misshandlats. Ett område så stort som syd-Norge fick fler bomber än hela Europa under andra världskriget. Det måste ha varit fruktansvärda mänskliga lidanden. ”All that can fly against all that can move” [Allt som kan flyga mot allt som kan röra sig], var Nixons order till general Haig.⁵ Det var en order om folkmord. Allt levande skulle bombas med allt USA hade som kunde flyga.

Vad hade de gjort med folket? Och vad var denna mystiska organisation Angkar?⁶ Varför var partiet fortfarande hemligt efter tre år vid makten? Vad var deras märkliga ekonomi för något?

Vi var eniga om att det var omöjligt för oss att ta ställning till påståenden om övergrepp och mord utifrån vad vi sett och hört. Men vi visste att även om vi upplevde en avslappnad stämning och leende människor, så kunde det begås övergrepp 500 meter bort.

Det vi hörde om ekonomin, om distribution utan pengar, om nedläggning av massvis av institutioner och så vidare, vittnade i bästa fall om ett undantagstillstånd. Det var svårt att få det att rimma med våra europeiska marxistiska begrepp.

– Men det är ju det som är poängen, sa Tron. Han var som alltid den störste entusiasten av oss. – Problemet är inte de, utan vi. Vi ser detta med västliga glasögon. Kanske detta är en förebild för extremt fattiga länder i tredje världen.

Jag var fotograf på resan, och hade en Nikon spegelreflexkamera och en 110 mm lins som jag hade lånat på *Klassekampens* redaktion. Med den tog jag över 1000 bilder i svart/vitt, och några blev riktigt bra. Jag fotograferade allt jag kom över, och upplevde inga restriktioner. Vi sög i oss intryck, men vi klarade inte att förstå vad vi egentligen såg.

Vi reste först mot nordväst längs insjön Tonlé-ap precis intill gränsen mot Thailand, sedan via Siem Reap med det otroliga Angkor Vat tillbaks igen längs norra sidan av sjön fram till Kampong Cham vid Mekong. Denna resa tog flera dagar. Vi kom till Kampong Cham sent på kvällen, och för att komma in i staden måste vi passera en beväpnad vägkontroll. Det var den strängaste militära kontroll som vi upplevde på hela resan. Inte ens i den så kallade Papegojnäbben, där det pågick ett gränskrig med Vietnam, var det mer kontroll. Själva staden Kampong Cham verkade helt tömd. På morgonen besökte vi ett sjukhus och ett laboratorium och pratade med sjukvårdspersonalen. Budskapet var tydligt: Det är inte sant att vi har lagt ner sjukhusen eller att vi inte har mediciner. Stället gav i sig självt ett gott intryck. Det som var otroligt märkligt, var att det befann sig i en spökstad.

Från Kampong Cham tog vi en flodbåt på Mekong tillbaka till Phnom Penh. Floden var bred och ström, och båda flodbankarna var täckta av tät djungel. Det fanns gott om tid för att tänka och prata om vad vi sett och hört.

Det som var väldigt märkligt, var att alla som vi mötte verkade så avslappnade. På landsbygden såg vi massvis med folk, men nästan inga soldater. Landet var i krig. Vi hade förväntat oss mer militär aktivitet och mer spänning. De nästan utdöda städerna var skrämmande, för de stod där som kulisser utan liv. Men det kunde finnas goda grunder till det. Solidaritetsaktivister som vi var, försökte vi hela tiden att finna positiva tolkningar av det som vi såg.

⁵ ”The Nixon Tapes”, ljudband med Nixons telefonsamtal – *PS:s not*

⁶ Angkar var under Röda khmererna en hemlig beteckning på Kambodjas kommunistiska parti. *PS:s not*

– Det är ju möjligt att de här människorna lurar skjortan av oss, sa Tron. – Men alla dessa kanaler och risodlingar ljuger inte. De har fått fart på matproduktionen. Och kanske var det inte så dumt att göra sig av med pengar under en period, medan saker får stabilisera sig. Detta land är ju så frodigt. Sätter du en spatserkäpp i jorden, så kommer den att slå rot och bära frukt.

Vi var eniga om att vi måste försöka rapportera så noggrant vi kunde om vad vi hade sett och hört. Sedan skulle det helt säkert bjudas andra möjligheter till att studera vad detta märkliga land, som kallade sig Demokratiska Kampuchea, var för något. Vi hade hört att FN:s generalsekreterare skulle komma dit om ett par månader, och att man skulle öppna för turister och journalister. Kjell Bækkelund skulle ju hålla en konsert i Phnom Penh. Jag tänkte som så att det skulle komma att visa sig så småningom vad det var vi egentligen hade sett.

En av de sista kvällarna i Kambodja, hade vi ett möte med Pol Pot. Referatet från detta möte skrevs av Elisabeth Eide och mig och gavs ut i boken *Overfallet på Kampuchea*. Vi frågade vad Pol Pot hade att säga om kritiken om brott mot mänskliga rättigheter. Han avvisade den som propaganda ämnad att krossa landet. Vi ställde inte någon uppföljningsfråga.

Nu blev det aldrig någon öppning mot omvärlden, för bara tre månader senare invaderade Vietnam Kambodja och tog kontroll över landet.

Hade det varit möjligt för oss att göra ett bättre arbete under veckan i Kambodja? Ja, naturligtvis. Vi kunde ha varit långt bättre förberedda. Vi kunde ställt bättre frågor och uppföljningsfrågor. Vi kunde ha varit mer skeptiska till det vi fick höra. Någon frågade mig: Varför såg ni inte folkmordet? Varför såg ni inte terrorn?

Nå, vi såg inte någon terror, vi såg inte något folkmord. Och då vi var helt prisgivna vårt värdskap, både vad gällde språk, transporter och intervjuobjekt, så var vi det man idag kallar ”inbäddade”, som när journalister reser med de utländska ockupationsstyrkorna i Afghanistan. Under sådana villkor ser du det ditt värdskap vill att du ska se. Men det är också psykologiskt, du ser det du innerligt vill se. Vi önskade att se ett folk som hade frigjort sig från det amerikanska folkmordet och som byggde sin egen självständiga framtid. Därför såg vi det.

Jag har läst referat och reportage som gjordes under samma period som då vi var där, inte minst av en grupp svenska antiimperialister som leddes av Jan Myrdal, och en grupp amerikanska ml-are ledda av redaktören för tidningen *The Call*, Dan Burstein. Burstein skrev en rapport i *The New York Times* som inte var så olik vår.⁷ Vi blev alla lurade, och på samma sätt. Jag menar: Vice statsministern Ieng Sary sa till oss att bara de sju största förrädarna riskerade dödsstraff. Fullständig bullshit. Och vi var alla lika naiva och lättlurade. Innocents Abroad, kallade Mark Twain amerikanska turister som reste i främmande länder, och vi var väl sådana – ideella offer för smart manipulation.

Likväl var det inte där vi gjorde det största felet. Oavsett hur bra förberedda vi hade varit, oavsett om vi hade kunnat prata khmer, så skulle det ha varit omöjligt att tränga in till kärnan av vad Röda Khmererna var.

Men ett par-tre år senare började det komma ut så mycket fakta via flyktingar att det blev möjligt att sätta samman en helt annan bild än den vi hade. Den i Norge som gjorde det bäst, var Eirik Rossen. Han hade varit internationell sekreterare i AKP och blev journalist på *Klassekampen*. Eirik pratade franska som en fransman och reste i gränsområdena mellan Kambodja och Thailand.

⁷ Artikeln publicerades 21 november 1978 och finns här: [On Cambodia: But, Yet](#). Burstein skrev också en hel artikelserie i den amerikanska maoisttidningen *The Call*. Delvis översattes och publicerades dessa artiklar i svenska *Gnistan*, se: [100 mil runt i fria Kampuchea](#). Burstein skulle senare ändra uppfattning och tillstå att han blundat för negativa sidor i Pol Pots Kampuchea.

Vid den tiden var jag både partiordförande och redaktör för den teoretiska tidskriften *Røde Fane*, så 1981 bjöd jag in Eirik till att presentera sina upptäckter och sin analys på ett seminarium i tidskriftens regi. Som motinledare hade han Tron Øgrim. Efteråt tryckte vi upp Eiriks och Trons inlägg i *Røde Fane*.

Ingressen till Eiriks artikel löd så här:

Det kampucheanska partiet Angkar varken är eller har varit ett marxist-leninistiskt parti. Den kampucheanska revolutionen var ingen marxistisk revolution. Nytt material visar att Pol Pot-ledningen valde maktbruk och terror istället för masslinje och politisk mobilisering. Också i den inre partikampen användes terror. Detta har varit en systematisk linje och kan inte karakteriseras som ett underordnat fel, hävdar Eirik Rossen i detta inlägg.⁸

Så tog Eirik sig an område efter område och rev sönder den glättade bilden av Demokratiska Kampchea. Han använde marxistisk analys för att visa att Pol Pots ideologi inte hade något med marxism att göra. Jag har läst artikeln om och om igen. Den är riktigt bra. Den borde ha legat till grund för AKP:s politik gentemot Röda Khmererna därefter.

Men Eirik hade en formidabel motståndare. Tron godtog hans kritik på en del punkter. Men han menade att huvudsidan ändå var god, och han sammanfattade med att säga: ”Om vi ska vänta oss perfekta och städade socialistiska revolutioner i tredje världen idag, så är jag rädd för att vi aldrig kommer att uppleva dem. Jag är rädd för att vi kommer att ställa krav på dessa revolutioner som gör att vi aldrig kan stödja någon befrielsekamp i den tredje världen.”

Eller som gymnasielärare Pedersen sa: ”Jag vill inte vara en vit man.”

Sakligt sett är det inget tvivel om att det var Eirik som hade rätt. Han hade dokumentation och analyserade den väl. Han satte Tron på plats i den diskussionen. Tron gjorde så gott han kunde för att försvara gamla ståndpunkter. Han ville så gärna bevara vår naiva bild från 1978, trots att mycket talade emot den.

Det var för att jag hade en stark misstanke om att Eirik hade rätt som jag såg till att seminariet kom till stånd och att hans artikel blev tryckt. Men Eirik kände det som att jag svek honom genom att inte tydligt ta ställning för hans analys. Och han hade rätt. Jag var partiordförande. Jag var ansvarig för partiets politik. Jag skulle aktivt gett honom stöd. Det skulle ha gett AKP en helt annan trovärdighet i denna diskussion, för det är tillåtet att vara en tok från och till, men när man står där med hela dokumentationen på att du har dummat dig, så måste du erkänna det och gå vidare.

Tron kände också att jag svek honom genom att jag inte gav honom något stöd i diskussionen med Eirik, och Tron hade rätt i det, han också.

Själv publicerade jag min första försiktiga kritik av Röda Khmererna i bokform 1985 i *På den himmelske freds plass*. Då hade jag i vart fall insett att ”det fanns saker i Röda Khmerernas doktrin som med nödvändighet måste leda till övergrepp och terror”. Senare har jag fortsatt att kritisera Röda Khmererna och Pol Pot i en rad artiklar och föredrag. Tron gjorde aldrig det, och jag förstod aldrig varför.

Efter 1981 visste också norska myndigheter tillräckligt om Röda Khmererna för att veta vem de skulle stödja. Samtliga norska regeringar från 1981 till 1993 stödde Röda Khmerernas exilregering under omröstningarna i FN. Man röstade om denna fråga i huvudförsamlingen varje år. Det betyder att Gro Harlem Bruntlands, Kåre Willoch och Jan P Syses regeringar stödde Röda Khmererna. Utrikesministrarna Knut Frydenlund, Sverre Stray, Thorvald

⁸ Artikeln ”Ingen marxistisk revolusjon” av Eirik Rossen publicerades i nr 6 1981 av *Røde Fane*. Den finns i svensk översättning här: [Norska maoister om Pol Pots Kampuchea](#)

Stoltenberg och Kjell Magne Bondevik administrerade detta stöd. Norge röstade varje år för att Röda Khmerernas regering var Kambodjas legitima representant i FN. Detta var välkänt och hade brett stöd i Stortinget. Norges regeringar har gett mycket mer praktiskt stöd till Röda Khmererna än vad AKP och jag någonsin har varit i närheten av.

Om Tron Øgrim: "Uppenbarelsen"

Steigan, sid. 389-90.

Tron [Øgrim] går annars hårt ut med kritik av dogmatisk marxism, och han lanserar goda tankar om att tänka själv. Men när det gäller Demokratiska Kampuchea är han totalt okritisk, avvisar all kritik som propaganda och för fram Röda Khmererna som en förebild att lära av. Han använder sig också av metoden "huvudsidan är bra" för att blockera kritik. Huvudsidan av Stalin var bra, allt annat är borgerlig propaganda. Han använder källor väldigt ytligt. Han felciterar Liu Shaoqi och Chrusjtjov. (Tron erkände aldrig att Lius fel var att han var stalinist, något som Chrusjtjov var.) Nästan ingen av Trons läsare hade läst någon av dem, och hade därför bara att godta hans utläggningar. Han gjorde det också väldigt lätt för sig när han inte var villig att diskutera det faktum att Mao och det kinesiska kommunistpartiet till en början reagerade positivt på Chrusjtjovs kritik av Stalin. Det var och är väldigt krävande att kritisera denna bok, eftersom metoden är så brötig. Han argumenterar till och med kraftigt för att det är rätt av honom att inte dokumentera eller att uppge källor.

Om de "socialistiska länderna": Nyorientering

Sid. 407-8

Ett år efter mina funderingar formulerar romanfiguren Ludal sig så här: "Marxismen-leninismen, så som vi har uppfattat den, bygger på idén om den fredliga kontrarevolutionen i Sovjet under 1956. Om denna idé visar sig vara felaktig, faller grundlaget för att kalla sig marxist-leninist bort."

Solstad vet att sätta fingret på öppet sår. Därför låter han Ludal säga just detta. På den tiden hade jag också börjat se svagheterna i vår analys av både Sovjet och Kina och alla de socialistiska länderna. Då jag blev maoist, trodde jag att Mao genom kulturrevolutionen hade löst maktproblemet under socialismen, men vid början av 1980-talet hade jag blivit mycket skeptisk till kulturrevolutionens teori och praktik. I brytningen mellan Sovjet och Kina spelade Chrusjtjovs tal på den 20:e partikongressen 1956 en viss roll. Kineserna menade att Chrusjtjov genom att fördöma Stalin definitivt hade lämnat den socialistiska vägen. I diskussionerna med NKP och SV blev denna tidpunkt själva vattendelaren. Den 20:e partikongressen var kontrarevolutionen. Men höll detta tätt? Kunde ett tal eller en kongress förändra ett helt samhälle? Var samhället i Sovjet så mycket annorlunda före och efter 1956? Det fanns helt klart behov av att gå igenom gamla sanningar och utsätta dem för skarpt dagsljus. Men för mig var det omöjligt att starta där.

Att göra en verkligt kritisk analys av de socialistiska ländernas historia skulle ta några generationer. Våra kunskaper hade visat sig vara mycket ytliga, våra teorier hade visat sig vara otillräckliga och våra metoder hade varit både naiva och bristfälliga. Vad gör du då? Hoppas över till en annan ytlig och bristfällig analys som tillfälligtvis är identisk med den härskande klassen idéer och intressen? Det kan du gott göra, men då bevisar du inte mycket annat än att du har gett upp att inta en självständig ståndpunkt. Men det kan ju vara fördelaktigt både ekonomiskt och karriärmässigt.

Lästips om maoismens sammanbrott

Varför bröt maoismen ihop i Västeuropa?

På vissa ställen gick det mycket snabbt (i Sydeuropa – i Italien⁹ och Spanien¹⁰ – redan på 1970-talet), på andra håll tog det längre tid (i Sverige upplöstes det maoistiska SKP i början av 1980-talet) och det finns t o m kvar ett stort *fd* maoistiskt parti, *Socialistische Partij* (SP) i Nederländerna, även om det inte längre kan sägas vara maoistiskt.

Sammanbrottet hade i hög grad politiska orsaker – maoismen var helt enkelt inte adekvat för att ta itu med de politiska och andra utmaningar som de maoistiskt inspirerade organisationerna ställdes inför. I flera avseenden ledde utvecklingen i Kina, från 1970-talet och framåt, till att många maoistiska organisationer kom att inta rent absurda politiska ståndpunktstaganden (särskilt när de skulle tillämpa den sk supermaktsteorin), varvid de alltmer förpassades till politikens utkanter och i allt högre grad isolerades från progressiva rörelser. Andra maoistiska organisationer bröt med maoismen, såsom – i Sverige – ”r-arna”, dvs det dåvarande KPML(r), nuvarande Kommunistiska Partiet (KP).¹¹ Vissa tog helhjärtat ställning för Enver Hoxhas Albanien – i Norden fick dock inte dessa strömningar något större fotfäste, även om ”r-arna” inspirerades en del av Albanien. Det norska AKP tillhörde de maoistiska organisationer som klarade sig längst, vilket har flera orsaker, inte minst därför att de var tillräckligt flexibla och verklighetsnära för att inte in absurdum försöka tillämpa den kinesiska politiken, såsom supermaktsteorin – i stället gick man sin egen väg.

På marxistarkivet har det redan publicerats en hel del texter som handlar om maoismens misslyckande och orsakerna till detta. Här följer ett urval:

Allmänt:

[Om maoismens misslyckande i ”väst”](#), av Perry Anderson.

Maoismens sammanbrott i Sverige:

[Maoister om ”m-l-rörelsens” undergång](#). Varför gick svenska maoismen under?

[SKP 1980-84, ett parti i kris](#). Om det maoistiska KFML-SKP:s utveckling med tyngdpunkten på de avgörande åren 1980-84.

[Lärdomar av KFML/SKP:s sönderfall](#), Intervju med Per-Åke Lindblom

Maoismens sammanbrott i Italien

[Italien på 70-talet](#) (artikelsamling)

[Il Manifesto och den italienska kommunismen](#)

Martin F

⁹ I Italien fanns flera stora organisationer som kan betraktas som maoistiska. Bland dem kan nämnas

Avanguardia Operaia och Manifestogruppen, som 1974 gick upp i PdUP. Se artikelsamlingen [Italien på 70-talet](#)

¹⁰ Det största spanska maoistpartiet, *Partido de los Trabajadores* (vars förgångare i valen 1979 fick över 200 000 röster) upplöstes t ex 1980.

¹¹ Se skriften [Marxism eller idealism](#) (från 1979)